

Tánc és politika

Szemponatok a táncművelés és a politikai akaratképzés közötti kapcsolat értelmezéséhez

Bevezetés

A magyar táncfolklórisztika egy évszázados hagyományai a táncművelési kutatások olyan irányát jelölték ki az elmúlt évtizedekben, amelyek a mai napig meghatározzák a vizsgálati módszereket és témákat.¹ A hatalmas mennyiségű empirikus anyag feltárása, rendszerezése, formai, motivikai, plasztikai, dinamikai vizsgálata, strukturalista-funkcionalista elemzése az egész világon elismerést hozott a „magyar módszer”-nek. A mai kutatók feladata, hogy ezen hagyományokra építve, azokat – ha lehet – még magasabbra emelve, új módszereket és új témákat honosítsanak meg a táncművelésben.

Az új megközelítések között is kiemelt fontosságú az ún. táncantropológiai paradigma jelentkezése az 1990-es évektől.

A táncművelési vizsgálatok két paradigmája

A Kelet-Közép-Európára általánosan jellemző néptáncművelési megközelítés, amelyet táncfolklórisztikának (nemzetközi szóhasználatban: *etnokoreológia*) nevezünk, elsősorban művelődéstörténeti-kultúrtörténeti alapon alapozású, és főképp a *morfológiai, strukturális, funkcionális* kérdéseket²

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² A tánc alkotóelemeinek vizsgálatára Martin György olyan módszert dolgozott ki, amely a nemzetközi kutatásokban is meghonosodhatott: a táncnév és táncmozgás kapcsolódó terminológiai anyag; táncéletben elfoglalt funkció; zenekíséret, dallam-

helyezi érdeklődésének középpontjába. A magyarországi tánckutatás és táncfolklorisztika fókuszában a táji-történeti tagolódás, a régi és az új stílus szerinti kategorizáció, etnikai csoportok és egyének tánckincsének pozitívista rögzítése és csoportosítása, zene és tánc kapcsolatának kutatása³, valamint a táncos egyéniség vizsgálatán keresztül formai-motivikai sajátosságok feltárása áll. E megközelítési módból adódóan a táncfolklorisztika eredendően *járvékos* elemnek és *nem* elsődleges célnak tekintette a táncos gyakorlatot megalkotó közösség *táncon keresztül* történő bemutatását, illetve a tánc társadalmi kontextusainak megrajzolását és az ebben bekövetkező változások értelmezését. Ebben a tekintetben a táncfolklorisztika megközelítése kétségkívül párhuzamot mutat a néprajztudományéval.⁴

Ezt az értelmezési módot mintegy *kibővíti* a táncfolklorisztikához a 21. század elején társuló, amerikai eredetű táncantropológiai módszer. Azon felismerés, miszerint az emberi test a táncon keresztül kifejezi önmagát, illetve a közösség társadalmi valóságát, történelmét vagy jelenét⁵, az antropológia több irányzatát is arra készítette, hogy bevonja vizsgálódási körébe a tánc kultúrát is. Alapvetően a filozófiai antropológia, a történeti antropológia és a klasszikus angolszász kulturális antropológia összekapcsolódásával alakult ki az antropológiai szemléletű tánc tudomány, melynek kö-

kincs; tánc szerkezete, motívumkincse; térbeli mozgások, téralakzatok; összefogódási módok; táncszeközök; táncalkalmak, táncrendezés sajátosságai; táncrend; táncal kapcsolatos szokásrend, táncillem. Mindezek közül Martin maguknak a táncoknak a vizsgálatát tartja a legfontosabbnak. Lásd MARTIN Gy. 1970: 26–36. Ángel Acuña Delgado évtizedekkel később, részben Martin nyomdokain haladva, hasonló módon szedte pontokba a táncjelenség vizsgálandó egységeit (névadás és tánchoz kapcsolódó orális hagyomány, előadás helyszíne, előadás ideje, kapcsolódó szokások, émiikus funkciók, a táncgyakorlat aktív és passzív résztvevői, a koreográfia, zenei anyag, paralingvisztika): DELGADO, A. A. 2005: 66–67. Lásd még: „A néptáncok tudományos vizsgálata csupán a tánc alkotóelemeinek együttes figyelembevételével történhet. A tánckutatást máig bizonyos eklekticizmus jellemzi, vagyis a néptánc összetett jelenségének többnyire csak egyik vagy másik tényezőjét szokták gyűjteni, kutatni, s kiragadva összehasonlítani, noha komplexitását általában mindig hangsúlyozzák.” MARTIN Gy. 1979: 21., lásd még MORVAY P. 1966: 113.

³ Lásd Kovács N. 2010: 434.; Vö. MARTIN Gy. 1995: 6–10.

⁴ Szabó László hívja fel a figyelmet arra, hogy a néprajztudomány eredendően tulajdonképpen az antropológiához hasonlóan szinkron megközelítésű volt, viszont az antropológiával ellentétben a néprajznak nem kellett bemutatni a társadalmi hátteret, hiszen a kutatások a mindenki számára ismert vagy ismertnek vélt „saját” társadalomban történtek, az antropológiai terepmunka viszont feltétlenül „idegen” környezetet igényelt, amelynek szociokultúrája még körvonalalaiban sem volt ismert sem a kutató, sem pedig a közvélemény előtt, így bemutatásának elkerülése lehetetlen volt. Lásd részletesen: SZABÓ L. 2008: 13–20.

⁵ Vö. NÉMETH A. 2009: 124.

zéppontjában *a test és az azon keresztül megnyilvánuló ember mint biológiai és társadalmi lény áll.*⁶

A táncantropológia *szemantikai jellegű* problémafelvetése biztosít lehetőséget arra, hogy a néptáncok és egyéb hagyományos mozgásrendszerek kapcsolatát a kulturális rendszer teljes szövetében vizsgálhassuk.⁷ Az antropológián belül jelentkező, táncműveltséget vizsgáló paradigma sok más témája mellett⁸ kezdettől fogva egyik elsődleges feladatának a tánc társadalmi funkciójának *szinkronikus látásmódú* vizsgálatát tartja.⁹ Ekképpen a táncantropológia – némiképp ellentétben a táncfolklorisztikával – nem elsősorban magára a táncanyagra, vagyis a formai, testet öltött produkumra, „kulturális szövegre”¹⁰ koncentrálna, hanem az azt életre keltő *közösségre*, a tánc nyelvén kifejezett *mondanivalóra*, illetőleg a táncos gyakorlat által keltett *kollektív hatásra*.

Mindezek természetesen *nem jelenthetik azt, hogy a táncfolklorisztikai és a táncantropológiai megközelítés között éles határt lehetne húzni*. Saját, illetve mások terepmunkáját feldolgozó művek alapján jelenleg nem tartom valószínűnek, hogy a gyakorlatban, vagyis a terepen a táncantropológia és a táncfolklorisztika módszertanát mereven el tudjuk választani. Kovács Nóra egyenesen elfogadhatatlannak tartja némely táncantropológusok azon eljárását, amely a közösség táncszokásait társadalomelméleti szempontból elemzi, azokból a közösség működésére vonatkozó következtetéseket von le és elméleti törvényszerűségeket állít fel, ugyanakkor magát a „megtestet-sült” táncot, a formát mint „kulturális szöveget” nem elemzi. Ekképpen a táncantropológiai munka éppen csak magáról a táncról nem szól.¹¹

⁶ A nyugat-európai táncantropológia kialakulásához és fejlődéséhez vö. WULF, C. 2007: 129–130.; SCHLESIER, R. 2007: 132–145. Vö. ELBERFELD, R. 2007: 219. A *test* antropológiájáról lásd NÉMETH A. 2009: 124–136.

⁷ A táncos gyakorlat komplex jelenségének elemeit bemutató szerkezeti ábrát lásd FELFÖLDI, L. 2005: 25. FELFÖLDI L.: *Néptánc kutatás. Tudománytörténeti helyzetelemzés*. <http://www.zti.hu/tanc/tanckutatatas.htm> 2012. 04. 30. Vö. MICHAELS, A. 2007: 147.

⁸ Vö. BRANDSTETTER, G.–WULF C. 2007: 7–13.; WULF, C. 2010: 6.; WULF, C. 2007: 126–129.

⁹ FELFÖLDI L.: *Néptánc kutatás. Tudománytörténeti helyzetelemzés*. <http://www.zti.hu/tanc/tanckutatatas.htm> 2012. 04. 30. A funkció az a szerepkör, amelyet a tánc az adott közösség életében aktuálisan betölt, és amely a kulturális környezetnek, illetve a szokáskörnyezetnek a függvényében megváltozhat. Lásd RATKÓ L. 2010: 29.

¹⁰ A tánc kutatás kelet-európai, illetve amerikai módszerei közötti különbségekről lásd FELFÖLDI L. 2005: 25. Lásd még FELFÖLDI L.: *Néptánc kutatás. Tudománytörténeti helyzetelemzés*. <http://www.zti.hu/tanc/tanckutatatas.htm> 2012. 04. 30

¹¹ Lásd erről KOVÁCS N. 2010: 435.

Noha alapjaiban jómagam is egyetértek Kovács Nóra iménti megálapításaival, annyiban árnyalnám a képet, hogy bár a táncantropológia következetesen valóban nem kerülheti ki a formai kérdések érintését, hiszen a formák, motívumok átalakulásának szintén lehetnek magyarázatra szoruló társadalmi meghatározói, ugyanakkor a táncantropológia helyesen fektet nagyobb figyelmet a *táncos cselekmény társadalmi kontextusára* és e tekintetben az arányeltolódás a formai vizsgálatok rovására indokolható. Amennyiben kifejezetten a közösségben bekövetkező mentális-kulturális változások feltárása a célunk, és mindezt a tánckultúrában bekövetkező átalakuláson keresztül akarjuk értelmezni, úgy ott a tánc jelenségét mintegy *mentális tartalom kivetített megnyilvánulásaként, szimbólumaként*¹² értelmezhetjük, és ebben az esetben már nem feltétlenül a „hogyan”-ra kell választ adnunk, hanem arra, hogy *„mit?”* táncolnak, *„miért?”* azt, és hogy az *„milyen szimbolikus reprezentációs gyakorlatnak?”* a része. Itt mindösszesen azt a kérdést lehet föltenni, hogy a mozgásanyag elhagyása miatt nevezhető-e ez még táncantropológiának, vagy meg kell elégedni azzal, hogy a kutatás szemlélete antropológiai jellegű, tárgya pedig *nem* a tánc, hanem az *csak* a kutatás eszköze, amely a társadalom mentalitásbeli változásainak feltárását segíti. A táncantropológiai munkák jó része a táncos cselekményt valóban mintegy *„eszköznek”* tekinti a közösségi valóság megértéséhez.

Visszatérve a táncantropológia és a táncfolklorisztika közötti éles különbségtétel lehetőségéhez, tulajdonképpen még azt sem mondhatjuk, hogy a magyar táncfolklorisztika elmúlt néhány évtizedében a tánckutatók tevékenységében nem volt potenciálisan benne a táncantropológia eszközkészlete, hiszen a magyar néptánc kutatás, ha nem is direkt erre koncentrálna, de alapvetően mégiscsak közösségkutató szemléletű volt, amelyben jelen volt a társadalomelméleti megalapozottság is.¹³ A mozgás társadalmi kontextusának vizsgálata ráadásul az utóbbi években, évtizedben Magyarországon is fontossá vált¹⁴, és ez nem a kutatói gárda személyi összeté-

¹² A humán tudományokban bekövetkező *performatív fordulat* jelentőségéről lásd NÉMETH A. 2009: 127.

¹³ Martin György a magyar táncdialektusok kialakításánál messzemenően figyelembe vette a társadalomtörténeti hátteret. A dialektusterületek jellegzetességeinek meghatározásánál, a különbségek magyarázatánál mindig történelmi és társadalmi magyarázatokat hoz fel, messzemenően érvényesíti a társadalmi környezet vizsgálatát. Lásd MARTIN GY. 1970a: 81–112.; MARTIN GY. 1979: 22–25.; MARTIN GY. 1970: 5–19.

¹⁴ Kovács N. 2010: 434. Ennek fontosságát viszont már Martin György is sokszorosan kiemelte: MARTIN GY. 1979: 22–25.; MARTIN GY. 1970: 5–11. Lásd még: „Bármely néprajzi jelenség tudományos vizsgálata csak akkor lehet eredményes, ha tárgyát történelmileg előállott produktumnak tekinti. Ehhez kell minden terüle-

telének megváltozásából, hanem a magyar táncfolklorisztikai szemlélet alakulásából, formálódásából fakad.

Politika a táncparketten

A táncantropológia a folklorisztikával szemben nem korlátozódik egyetlen társadalmi csoport kutatására. Módszerei ugyanúgy alkalmazhatóak a tradicionális paraszti táncműveltségre, mint a polgárra, nemesire, posztmodernre stb. Az elmúlt években végzett kutatásaim során arra törekedtem, hogy antropológiai (és folklorisztikai) módszerekkel az átalakuló, majd megszűnő paraszti közösségekben lezajló kollektív mentális folyamatokat a táncművelés átalakulásával modellezsem. A nemesi/polgári és a népi kultúra találkozása és egymásra hatása minden történelmi korszakban jellemző volt, így a paraszti táncművelés története során több alkalommal is jelentős mértékben átalakult, de ennek a folyamatnak a belső társadalmi dinamikájáról jóformán semmit nem tudunk. E hiányosságot igyekszem csökkenteni a tradicionális paraszti táncművelés és a 19–20. századi polgári/nemesi társastáncok kapcsolatának vizsgálatával (a történelmi Bihar megyéből választott esetpéldák kutatásával), amely egyrészt morfológiai (folklorisztikai), másrészt antropológiai és szociológiai megközelítést kíván. Ezen kutatásaim során a táncművelést a közösségi mentalitás, identitás, gondolkodás, értékviselkedés kivetüléseként, performance-ként és szimbólumként értelmezem.

Ez az (alapvetően antropológiai) megközelítési mód magában rejtje a tánc és a nemzeti-etnikai identitás kérdésének vizsgálatát.¹⁵ Minthogy a tánc, mint a nemzeti kultúra „vizualizált” formája, a nemzeti és etnikai identitás megteremtésének és kifejezésének egyik legközvetlenebb eszköze, természetesen hordozhat politikai tartalmat. A tánc politikumának

ten alkalmazni vizsgálati módszereit. A táncművelés esetében többletként járul még ehhez a követelményhez a vizsgálandó jelenség összetett volta, mely teljességében (mozdulat- és zenei anyagában, valamint etnológiai tartalmában) csak hasonlóképpen összetett vizsgálati módszerrel ragadható meg.” MORVAY P. 1949: 387–393. Lásd továbbá: „Mint minden más népköltészeti, illetve, népművészeti termék vizsgálatánál, úgy a táncnál sem elégedhetünk meg ma már a produktumnak csupán esztétikai vagy műfajbeli vizsgálatával, hanem az alkotóval, az emberrel, az embercsoporttal kell azt kapcsolatba hozni. A mű jelentősége, szerepe és viszonya az emberhez ugyanúgy fontos része a kutatásnak, mint a mű abszolút értékelése [...]. Ha a néptáncainkat is pontos néprajzi, tudományos vizsgálat alá akarjuk vetni s megadni az összehasonlítás lehetőségét, minden egyes lejegyzett táncnak a szociográfiáját is közölnünk kell, hogy a táncművelés életképességét, a közösségben való jelentőségét is fölmérhessük.” KAPOSI E. 1947: 243.

vizsgálata ugyanakkor – egy-egy témafelvető tanulmánytól eltekintve – nem tartozott a magyar tánc tudományi vizsgálatok fő irányába. A következőkben néhány példával illusztrálom e kérdést.

A tánc kincs mint adott társadalmi státuscsoportokhoz kötődő kulturális produktum nemzeti és politikai ideológiák, törekvések kifejezője lehet¹⁶, a társastánc pedig különösen alkalmas erre: „A társasági tánc a mindenkori hatalom ideológiájának médiuma, tömegeket mozgósító eszköze volt, érvényt szerzett neki és éltette. A tánc szórakoztató jellege miatti látszólagos ártalmatlanságában a politika eszményeit szuggesztív módon terjesztette.”¹⁷ Ennek bizonyos megnyilvánulásai már korábban is foglalkoztak a kutatók¹⁸, a táncantropológia magyarországi terjedése, illetve a történettudomány érdeklődése azonban új lendületet ad a kutatásoknak.¹⁹ A politikai ideológia és a táncos ízlés (táncdivatok) kölcsönhatását tekintve talán a reformkori magyar táncélet a leginkább feldolgozott korszak²⁰, hiszen egyrészt ekkor kerül előtérbe a magyar nemzeti társastánc²¹ megalkotásának

¹⁶ E kérdés kifejtését lásd a további fejezetekben. Vö. FORGÁCS D. P. 2009: 24–31.; KAROSS, S.–WELZIN, L. 2001: 2–3., 5.; KOVÁCS N. 2010: 431–441.; LIEBSCH, K. 2001: 13., 19., 21–23.

¹⁷ FORGÁCS D. P. 2009: 24. Forgács D. Péter tanulmánya azt mutatja be, hogy mikor és milyen tánc válik politikailag támogatottá vagy elutasítottá a Habsburg Birodalomban. Marijana Kokanović-Marković a Habsburg Birodalomban élő szerbek báli szokásainak politikai párhuzamait elemzi tanulmányában: KOKANOVIĆ-MARKOVIĆ, M. 2010: 152–163; különösen 155–156. Korábbi példát hozva Silke Leopold tanulmányában azt elemzi, hogy hogyan válik a Poitou-ból származó néptánc, a menüett XIV. Lajos centralizációs törekvéseinek eszközévé a francia királyi udvarban. Lásd LEOPOLD, S. 2007: 162–166.

¹⁸ A teljesség igénye nélkül lásd: DÖRR, E. 2001: 123–130.; FORGÁCS D. P. 2009: 24–31.; KAPOSÍ E. 1966.; KAPOSÍ E. 1970: 163–194.; KAPOSÍ E. 1996: 33–35.; KAPOSÍ E. 1991: 105–120.; KAVECSÁNSZKI M. 2007: 131–132.; KOKANOVIĆ-MARKOVIĆ, M. 2010: 155–159.; MAJOR R. 1987: 25–45.; MARTIN GY. 1984: 353–361.; PESOVÁR E. 1965: 159–176.; PESOVÁR E. 1967.; RÉTHEI PRIKKEK M. 1924: 213.; VÁLYI R. 1965: 403–404.

¹⁹ Tóvay Nagy Péter *Terpszikhoré a palotában* című tanulmánya például a tánc és az uralkodói reprezentáció kapcsolatát mutatja be a kora újkori magyar királyi udvarban, kiemelve, hogy a táncolás vagy nem táncolás politikai állásfoglalást hordozhat a király személyével kapcsolatban. Lásd TÓVAY NAGY P. 2008: 405–420. Silke Leopold tanulmánya a barokk francia udvar táncos szokásait vizsgálja a hatalom reprezentálása szempontjából. LEOPOLD, S. 2007: 159–166.

²⁰ Lásd például: BÉRES A. 1972: 49–56.; FELFÖLDI L. 2001a: 256–263.; FELFÖLDI L. 2001b: 242–250.; KAPOSÍ E. 1991: 105–120.; KAPOSÍ E. 1996: 33–35.; MAJOR R. 1987: 25–45.; SZENTPÁL O. 1954.

²¹ A nemzeti társastáncok európai vándorlásáról és ezáltal nemzetközivé válásáról lásd WALSDORF, H. 2010: 13–25. A *nemzetközi néptánc* fogalmát lásd WALSDORF, H. 2010: 16.

ügye, másrésztől fokozottabban fordul a figyelem a magyar parasztság – mint az eredetinek, ősiinek tartott magyar kultúra letéteményese – felé. A korabeli sajtó számtalan cikkben buzdít a magyar táncok táncolására a német (osztrák) táncokkal szemben.²² Vachot Imre *Nemzeti társastáncunk, tánczenénk és öltözetünk ügyében* című írása 1841-ben az *Athenaeum* hasábjain jelent meg a Szöllősy-féle Körtánc betanításának alkalmából: „S vallyon mibennünk magyarokban nem gerjeszt-e az hazafiui örömlángot, midőn még a külföld által is elismerve látjuk azt, miszerint nemzeti tánczunk a magasabb pantomimia körébe tartozik s hogy az a magyar komolyságát, kihívó daczos büszkeségét, férfias, hatályos erejét és föllengző lelkesedését híven tükrözi. Mi magunk is örökké kiáltozzuk: szebb zene és táncz nincs a mienknél! de azért minden idegennek bálványozása annyira erőt vőn rajtunk, hogy jó darab ideig [...] úri köreink mulatságaiból a nemzeti táncz száműzve volt s inkább a külföldiek jellemünkkel ellenkező ugrálásait szolgálai térdhajlással majmoltuk [...]. Egyedül dolgozó népünknek, a toborzó katonáknak és cigány hangászaiknak köszönhetjük, hogy szép nemzeti kincsünk [...] életben maradt. Az már most bizonyos, hogy míg e nemzet él, ezentúl a társas magyar táncz mindig divatban lesz [...] mert ha már félig meddig nyelvünket is felszabadítók az idegen korcs bilincsek-ből, talán csak lábunkkal sem akarjuk tovább a nemzetiséget taposni!”²³ *A Regélő Pesti Divatlap* így ír erről: „A táncz is egy kő a nemzetiség nagy épületében. [...] A táncz szintoly állatoló része a nemzetnek, mint akármely egyéb szokásai, nyelve és daljai, valamint játékszine és muzsikája, öltözete és törvénye; ki tagadja?”²⁴

A kérdés egyik kiváló szakértője, Szentpál Olga nemcsak a csárdásról mint nemzeti társastáncról írott monográfiájában szentel figyelmet a reformkori táncügynek²⁵, hanem kisebb, a társastáncok történetéről írott tanulmányában is érinti a kérdést.²⁶ Ahogyan megfogalmazta, „[a] magyar tánc politikai kiállás. Egyrészt a társadalmi elhatárolódás erősödik – a bá-

²² Vö. MARTIN GY. 1995: 8. Lásd még: KÖVÁGÓ Zs. (SZERK.) 1987.

²³ Közli KAPOSÍ E.–MAÁCS L. 1958: 212–215.

²⁴ Uo. 71.

²⁵ A szabályozott magyar társastánc (*körtánc*) és a szabályozatlan magyar társastánc (*csárdás*) német táncokkal szembeni harcáról lásd SZENTPÁL O. 1954: 14–19.; a magyar szellemű reformkori bálokról lásd SZENTPÁL O. 1954: 19–28.

²⁶ *Keringő és polka a 19. században* című tanulmányában kiemeli, hogy a két társastáncot a bécsi udvar terjesztette Magyarországon, így a reformkori bálokban a liberális nemesek és polgárok bojkottálták, az ókonzervatívok viszont tüntetőleg táncolták. SZENTPÁL O. 1956: 75. Vö. „1844 és 48 között a magyar szellemű bálók száma egyre nő és ezeken a csárdás táncolása egyben politikai kiállás is a magyar függetlenség, a polgári haladás mellett.” KAPOSÍ E.–MAÁCS L. 1958: 73.

lokon a magyar és a német táncok szembenállása nyíltan politikai jellegű – másrészt Kossuth hatására a nemesség és a polgárság erősebben összefog, ez tükröződik a bálokon.²⁷ A Kaposi Edit–Maác László-féle összefoglaló szintén bőséges adatokkal szolgál a tánc reformkori politikai töltetéről. Ennek vizsgálatának fontosságát tulajdonképpen ők fogalmazzák meg először a magyar táncfolklórisztikában.²⁸

A reformkori táncélet politikai vonatkozásainak tudományos feltárása ugyan még tartogat feladatokat, de a kérdésben már viszonylag tisztán látunk. Ugyanakkor nem mondható el ugyanez az 1949 utáni szocialista állami kultúrpolitika táncérettel kapcsolatos tevékenységéről, amelynek módszeres feltárását e sorok írója kezdte meg. A Rákosi-korszak és a korai Kádár-rendszer művelődéspolitikai törekvései sajátos képet festenek a társastáncok és a néptáncok viszonyáról. Az állami ideológia nevében Révai által megfogalmazott cél – „Kultúránk szocialista kultúra lesz, de letörhetetlen nemzeti jellegzetességekkel” – érdekében erőteljes állami beavatkozás történt az ország táncéletébe, amely különösen a társastáncok kultúráját érintette: „Születendő társasági táncok kultúránknak a nemzeti jellegzetességekkel bíró táncokból kell kifejlődnie, olyan hangulati tartalommal, mely a szocializmust építő emberre jellemző.”²⁹ Az alapvető cél az volt, hogy a társastáncok kultúráját megtisztítsák az újabb nyugati, főképp amerikai eredetű táncoktól, és ezek hazai táncolását megakadályozzák. A korabeli jelentések, beszámolók harcos indulatát tekintve talán nem túlzás azt mondanunk, hogy a hidegháború a táncparketten is zajlott: „Az Amerikából importált táncok híjával vannak minden őszinte emberi érzésnek, mámort, ideges izgatottságot keltenek s ezért teljességgel alkalmatlanok ifjúságunk nevelésére. Az ilyen táncok ellen a legélesebb harcot kell megindítani! Táncainkban is a szocializmust építő fiatalság egészséges életérzésének, erejének, alkotó kedvének kell tükröződnie.”³⁰ A cél megvalósítása érdekében minden eszközt bevetett a Népművelési Minisztérium, az új táncok megalkotására kiírt pályázatoktól a tiltó rendelkezések meghozataláig: „Felvilágosító munkával, még jobb táncok alkotásával és terjesztésével le-

²⁷ SZENTPÁL O. 1954: 28. Béres András a történeti Bihar táncéletét a levéltári források tükrében vizsgálta, és számos olyan peres ügyre bukkant, amelyeket a reformkorban a német táncok táncolása miatt kitört verekedések miatt folytattak le. Lásd BÉRES A. 1972: 49. A Habsburg Birodalomban élő szerbek, különösen az újvidékiek báli szokásainak elemzésekor hasonló nemzeti törekvésekről számol be Marijana Kokanović-Marković. Lásd KOKANOVIC-MARKOVIC, M. 2010: 159–161.

²⁸ „Milyen szerepet tölthettek be a táncok nemzeti létünk során a különböző társadalmi áramlatokban, mozgalmakban?” KAPOSÍ E.–MAÁCS L. 1958: 13.

²⁹ VARJASI R. 1951: 28. Vö. KAPOSÍ E. 1964: 39.; KAPOSÍ E. 1969b: 44–52.

³⁰ VARJASI R. 1952: 112–113.

het csak eredményesen harcolni az amerikai életformát dicsőítő és majmoló szving, szamba stb. ellen.”³¹ A kultúrpolitika meghatározta azokat a társastáncokat, amelyek támogathatóak voltak, és azokat, amelyek tiltólistára kerültek, emellett szorgalmazták, hogy a magyar néptáncok motívumai-ból merítve alkossanak új magyar társastáncot: „Nem szabad azonban azt hinni, hogy az új csárdáson kívül másmilyen táncot nem tűrünk báljaink táncrendjében. Nem harcolunk ellenük, sőt fegyverként használjuk fel a társasági táncok más népeknél kialakult haladó hagyományait is (például a polkát, valcert). Nem beszélünk a fox, tangó, lassúkeringő kiküszöböléséről sem, de arra törekszünk, hogy ezeket a táncokat simán táncolják, s a táncok buja, érzéki tartalmát felváltsa a nemek egymásközti viszonyának egészséges romantikája.”³² Néhány évvel később a beszámolók már arról tanúskodnak, hogy az állami szintű fellépésnek mutatkoztak ugyan a jelei, de a kívánt hatást teljes egészében még nem érték el: „Ha megnézzük, hogy tömegeink ma hogyan táncolnak, megállapíthatjuk, hogy a bálók, táncmulatságok levegője tisztább, egészségesebb lett. Egyre kevesebb azok száma, akik ízléstelenül, helytelen magatartással táncolnak. Ezek számának csökkenése egyenes arányban van népünk szocialista öntudatának fejlődésével [...]. Már eltűntek az idegsokkosokra emlékeztető, rángatózó táncolók, akiket a dekadens nyugati táncok fertőztek meg.”³³ A harc azonban nem érhetett véget, a szocialista államgépezet a táncéletben is megtalálta a szocializmus elárulására törekvő ellenséget: „Ha nem egységes a harc, akkor a régi rosszhoz ragaszkodó »tánclovag« egyik helyről a másikra vándorol, s ugyanúgy táncol továbbra is, mint azelőtt.”³⁴ A rendszer aktivistáinak őrködniük kellett minden egyes táncalkalmon, még a zenészekre is figyelni kellett, nehogy bújtatva lopják vissza a „*kapitalizmust*” a mulatságba: „Gyakran azonban egy foxtrottot, vagy akár egy csárdást is

³¹ VARJASI R. 1951: 29. Vö. MUHARAY E. 1947: 8.

³² VARJASI R. 1951: 29. Vö. „Az új táncok bevezetése azonban nem jelenti azt, hogy minden eddigi szokásos táncot száműzünk a táncrendről, hiszen a társasági táncok területén ma is élnek még a haladó hagyományok. Ilyen hagyományt képvisel a keringő, a polka, s magyar viszonylatban a csárdás. De nem kell harcolnunk a foxtrottot, a tangó táncolása ellen sem, hiszen ezeket a táncokat – nem úgy, mint a szvinget, rumbát, kongót, bugi-vugit, hoki-pokit – lehet ízlésesen is táncolni.” VARJASI R. 1952: 113. Muharay Elemér a népi táncok fejlődéséről szóló rövid írásában a korábbi évszázadok társastáncait is hasonló okból – és ideológiai töltettel – kárhoztatja. Lásd MUHARAY E. 1947: 7.

³³ VARJASI R. 1952: 112. Vö. „A burzsoá múltat idéző táncolási mód helyébe a mát építő jókedv s a holnapot látó derűs emberi magatartás lép, és ez így jó és helyes.” VARJASI R. 1952: 112.

³⁴ Uo. 114.

olyan szvingesített ritmusban szólaltatnak meg, hogy azok teljesen elvesztik eredeti karakterüket és továbbra is fenntartják annak lehetőségét, hogy álcázva bár, szvinget, szambát táncoljon, akinek éppen kedve van hozzá.”³⁵ Ennek kiküszöbölése érdekében meg kellett oldani a táncos szórakozóhelyek, különösen a vidéki művelődési házak, kultúrházak táncos rendezvényeinek ellenőrzését. Ennek egyik módja, hogy „a kultúrfelelősök, kultúrházak igazgatói szervezzenek maguk mellé aktívákat, akik felügyelnek a bálókra”, akik akár mikrofonon keresztül is figyelmeztetik vagy kigúnyolják az illetlenül táncolókat, vagy „jó módszer, hogy sok helyen gúnyos feliratokat tesznek ki az ízléstelenül táncolók kipellengérezésére, rajzokat, amelyek nevetségessé teszik a »jampecek« táncolási módját”.³⁶ Végezetül hasznosnak tartották, ha a különböző táncsoportok tagjai is aktív feladatot vállalnak az ízléses tánc terjesztésében: „elvárjuk: érezzék politikai feladatuknak, hogy a saját üzemük dolgozóit az üzemi bálokon megtanítsák az új csárdásra”.³⁷

A táncélet ellenőrzését az ifjúság helyes, szocialista szellemű nevelése érdekében is elkerülhetetlennek tartották. A magyar művelődéspolitikai tekintetben is a szovjet példát kívánta követni. A neves szovjet táncművész és koreográfus, Igor A. Mojszejev fogalmazta meg az itthon is sok követőre talált elvet: „Mi a táncot az erkölcs tükrének tekintjük. A tánc, amikor a társadalom érzelmeit és erkölcszeit fejezi ki a zene és a mozgás által, egyidejűen maga is létrehoz és táplál érzelmeket a társadalomban. A burzsoá tánc kizárólag bódító érzések megnyilvánulása. Ezek a táncok alapjukban ellentétesek az életvidám, derülátó szovjet érzésvilággal. Idegenek a szovjet világfelfogástól, károsak a fiatal nemzedék nevelésére. A mai társastánc izmos, ügyesmozgású emberek táncja legyen, tiszta líra, friss, derűs érzésvilág áradjon ki belőlük – ez jellemzi a mai ifjúságot. A táncokat népi elemekből állítsuk össze és őrizzük meg bennük a néptánc jellemvonásait. Emellett a táncmesterek frissítsék fel a múltnak ma is időszerű, közkedvelt városi társastáncait (keringő, polka stb).”³⁸ Az ízléstelen társastáncok korábbi elterjedésének okaként – „De miért tudott és tud áporodott, fülledt levegője nálunk még a felszabadulás után is oly széles méretekből fertőzni? Miért tudta ez a ficsuri-pacsuli illat dolgozó ifjúságunk széles rétegeit, napi munkájuk, szórakozásuk levegőjét megrontani?”³⁹ – az ifjúság megfelelő szellemű nevelésének elhanyagolását jelölték meg: „A »Szving

³⁵ VARJASI R. 1952: 112.

³⁶ Uo. 114.

³⁷ Uo.

³⁸ Idézi GYENES R. 1952: 58.

³⁹ BÖRÖCZ J. 1954: 261.

Tónik« nem tűntek még el, [...] fiatalságunk többségének táncolási módja, viselkedése, öltözködése – enyhén szólva – ízléstelen, nem méltó ipari tanulókhöz, ifjómunkásokhoz, egyetemistákhoz. Ez a szvingőrület hasonló a korábbi simmi- és rumbaőrülethez. Valamennyi a rothadó burzsoázia maradványa. A mi társadalmunkban ennek az örületnek nincs helye és fel kell számolni.⁴⁰ Így jutottak el a művelődéspolitikusok és a rendszerhű szakemberek addig a gondolatig, hogy tulajdonképpen nem is a táncok ellen kell harcolni, hanem az embereket kell jó ízlésre nevelni, a magatartásukat kell megváltoztatni.⁴¹

E rövid összefoglalásból is világosan kiderül, hogy a tánc ügye nemcsak a reformkorban, hanem a Rákosi- és Kádár-rendszer idején is igen komoly aktuálpolitikai kérdés volt: „A társastánc kérdése a legnagyobb tömegeket érinti, s különösen az ifjúság helyes nevelése szempontjából nagy jelentőségű. Semmiképpen sem lehet közömbös, hogy ezek a táncok a mai szocialista ember érzését és gondolatvilágát tükrözik-e, vagy pedig továbbra is teret engednek a burzsoá befolyásnak.”⁴² Olyan állami szintű intézkedések születtek, amelyek alapjaiban formálták át a magyar táncéletet, ennek nyomainak vizsgálata pedig mindeddig nem képezte a kutatások tárgyát. A magyar falvak tánc kultúrájának átalakulásában viszont nemcsak a korábbi évtizedekben megindult folyamatok (mint például a polgárosodás), hanem az ilyen politikai döntések is fontos szerepet játszottak.

Ennek vizsgálata, részletes feltárása még nagyon sok kutatást igényel a magyar művelődéstörténet és tánc tudomány részéről.

Irodalom

BÁN Hédi

1954 Társastáncunk helyzete. *Táncművészet*. 4. évf. 2. sz. 35–37.

BÉRES András

1972 Tánc történeti adatok a XVIII–XIX. századi Bihar megyéből. *Táncművészeti Értesítő*. 3. sz. 49–56.

BÖRÖCZ József

1954 Hogy is állunk a társastáncsal? *Táncművészet*. 4. évf. 9. sz. 261–263.

⁴⁰ BÀN H. 1954: 35.

⁴¹ Vö. BÖRÖCZ J. 1954: 262.

⁴² GYENES R. 1952: 58. Vö. „A társastánc ma is éppen úgy állásfoglalás, mint az 1848-as időkben volt. Állásfoglalás a burzsoá ideológiával szemben, amely még él a dekadens táncokban – és kiállás a szocializmus mellett a mai egészséges, derűs, szép életünket tükröző táncos magatartással.” VARJASI R. 1952: 114.

BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph

- 2007 Einleitung. Tanz als Anthropologie. Einbildungskraft, Subjektivität? Kreativität. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 9–13.

DELGADO, Ángel Acuña

- 2005 Dance as an Analytic Model for Social and Cultural Interpretation: a Case Study. In: DUNIN, Elsie Ivancich–von BIBRA WHARTON, Anne–FELFÖLDI, László (Ed.): *Dance and Society*. Dancer as a cultural performer. Bibliotheca Traditionis Europae. Vol. 5. Budapest: Akadémiai Kiadó–European Folklore Institute. 65–71.

DÖRR, Evelyn

- 2001 Rudolf von Laban. Tänzerische Identität im Spannungsfeld von Kunst, Wissenschaft und Politik. In: KAROSS, Sabine–WELZIN, Leonore (Hrsg.): *Tanz – Politik – Identität*. Herausgegeben im Auftrag der Gesellschaft für Tanzforschung. Münster–Hamburg–London: Lit Verlag. 103–132.

ELBERFELD, Rolf

- 2007 Bewegungskulturen und multimoderne Tanzentwicklung. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 218–229.

FELFÖLDI László

- 2001a Tánc történet. In: SZENTPÉTERI József (főszerk.): *Magyar Kódex 5. Az Osztrák–Magyar Monarchia. Magyarország művelődéstörténete 1867–1918*. Budapest: Kossuth Kiadó. 256–263.
- 2001b Tánc történet. In: SZENTPÉTERI József (főszerk.): *Magyar Kódex 6. Magyarok a 20. században. Magyarország művelődéstörténete 1918–2000*. Budapest: Kossuth Kiadó. 242–250.
- 2005 Considerations and Problems in Performer-Centered Folk Dance Research. In: DUNIN, Elsie Ivancich–von BIBRA WHARTON, Anne–FELFÖLDI, László (Ed.): *Dance and Society*. Dancer as a cultural performer. Bibliotheca Traditionis Europae. Vol. 5. Budapest: Akadémiai Kiadó–European Folklore Institute. 24–32.
- É. n. *Néptánc kutatás*. Tudománytörténeti helyzetelemzés. <http://www.zti.hu/tanc/tanckutatatas.htm> MTA Zenetudományi Intézet: 2012. 04. 30.

FORGÁCS D. Péter

- 2009 A magyar táncok értelme az osztrák identitásban. In: NÉMETH András–MAJOR Rita–MIZERÁK Katalin–TÓVAY Nagy Péter (szerk.): *Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban*. Tudományos konferencia a Magyar Táncművészeti Főiskolán 2007. november 9–10. Budapest: Planétás Kiadó. 24–31.

GYENES Rudolf

1952 Új magyar báli táncok. *Táncművészet*. 2. évf. 2. sz. 58–59.

KAPOSI Edit

1947 A néptánc kutatás újabb feladatai. *Ethnographia*. LVIII. évf. 3–4. sz. 242–246.

1964 Új népművelési forma: a társastánc klub. *Népművelés*. 6. sz. 39.

1966 A társastánc figyelmet érdemel a népművelésben. *Népszava*. júl. 26. sz. 8.

1969b Népművelői gondolatok a társastánc területén. *Táncművészeti Értésítő*. 3. sz. 44–52.

1970 Adalékok az európai és a magyar táncmesterség történetéhez. In: *Táncudományi Tanulmányok*. 163–194.

1991 A táncmesterség és a 19–20. századi társastánc kultúra nemzeti vonásai hazánkban és Európában. *Népi kultúra és nemzettudat*. A Magyarorsággkutató Intézet kiadványa. Budapest. 105–120.

1996 Táncról-táncra. Bálok és táncvigalmak a kiegyezéstől a '40-es évekig. *Táncművészet*. 1. sz. 33–35.

KAPOSI Edit–MAÁ CZ László

1958 *Magyar népi táncok, táncos népszokások*. Budapest: Bibliotheca Kiadó

KAROSS, Sabine–WELZIN, Leonore

2001 Tanzen im eigenen Saft. In: KAROSS, Sabine–WELZIN, Leonore (Hrsg.): *Tanz – Politik – Identität*. Herausgegeben im Auftrag der Gesellschaft für Tanzforschung. Münster–Hamburg–London: Lit Verlag. 1–9.

KAVECSÁNSZKI Máté

2007 Társastáncok a magyar paraszti közösségben a 19–20. században. In: KIRI Edit–KOVÁCS Erik–SZILÁGYI Judit: *Notitiae Iuvenum*. Tanulmányok Ujváry Zoltán 75. születésnapjának tiszteletére. 129–142.

2013 A táncantropológiai módszer alkalmazásának lehetőségei a nemzeti-etnikai identitás vizsgálatában. In: KARLOVITZ János Tibor (szerk.): *Tanulmányok az emberi gondolkodás tárgykörében*. International Research Institute s.r.o. Komárno. 2013. 89–97.

KOKANOVIĆ–MARKOVIĆ, Marijana

2010 Ball-Repertoire und -Etikette als Spiegel der sozialen und politischen Bestrebungen des serbischen Bürgertums in der Habsburgermonarchie im 19. Jahrhundert. In: BEHRENS, Claudia–BURKHARD, Helga–FLEISCHLE-BRAUN, Claudia–OBERMAIER, Krystyna (Hg.): *Tanzerfahrung und Welterkenntnis*. Jahrbuch Tanzforschung. Bd. 22. Gesellschaft für Tanzforschung. 152–163.

- KOVÁCS Nóra
- 2010 A csárdás és a kóló: Az etnicitásról táncantropológiai megközelítésben. In: FEISCHMIDT Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet. 431–441.
- KÖVÁGÓ Zsuzsa (szerk.)
- 1987 *Antológia a hazai táncirodalomból. 1884–1914*. Válogatás a korabeli sajtóból és a táncarchívum gyűjteményeiből II. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége
- LEOPOLD, Silke
- 2007 Tanz und Macht im Ancien Régime. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 159–166.
- LIEBSCH, Katharina
- 2001 Identität – Bewegung – Tanz. Theoretische Reflexionen zum Begriff der Identität. In: KAROSS, Sabine–WELZIN, Leonore (Hrsg.): *Tanz – Politik – Identität*. Herausgegeben im Auftrag der Gesellschaft für Tanzforschung. Münster–Hamburg–London: Lit Verlag. 11–24.
- MAJOR Rita
- 1987 Romantika és nemzeti tánc történet (1833–1848). In: *Táncudományi Tanulmányok*. 25–45.
- MARTIN György
- 1970 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok I–III*. Budapest
- 1995 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. Budapest: Planétás Kiadó
- 1979 *A magyar körtánc és európai rokonsága*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- 1984 Népi tánc hagyomány és nemzeti tánc típusok Kelet–Közép–Európában, a XVI–XIX. században. *Ethnographia*. 95. évf. 3. sz. 353–361.
- MICHAELS, Alex
- 2007 Wenn Götter Tanzen. Zum Verhältnis von Ritual und Tanz. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 146–158.
- MORVAY Péter
- 1949 A népi-tánc kutatás két esztendeje. *Etnographia*. 387–393.
- 1966 A tánc kutatás lehetőségeiről. *Táncművészeti Értesítő*. 1. sz. 111–115.
- MUHARAY Elemér
- 1947 Népi tánc a társadalom fejlődésében. In: LUGOSSY Emma–GÖNYEY Sándor: *Magyar népi táncok I*. Budapest: Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet

NÉMETH András

- 2009 Az emberi test mint a kommunikáció médiuma. A testhasználat és a performativitás pedagógiai, történeti, antropológiai vázlatja. In: NÉMETH András–MAJOR Rita–MIZERÁK Katalin–TÓVAY NAGY Péter (szerk.): *Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a táncutatásban*. Tudományos konferencia a Magyar Táncművészeti Főiskolán 2007. november 9–10. Budapest: Planétás Kiadó. 124–136.

PESOVÁR Ernő

- 1965 A lengyel táncok hatása a reformkorban. *Néprajzi Értesítő*. 47. évf. 159–176.
- 1967 Európai tánc kultúrák, nemzeti tánc kultúrák. *Táncművészeti Értesítő*. 2. sz.

RATKÓ Lujza

- 2010 A néptánc kutatás hagyományos és új útjai a XXI. században. In: FELFÖLDI László–MÜLLER Anita (szerk.): *Hagyomány és korszerűség a néptánc kutatásban*. Pesovár Ernő emlékezete. Budapest: MTA Zenetudományi Intézete. 23–36.

RÉTHEI PRIKKEL Marián

- 1924 *A magyarság táncai*. Budapest: Studium

SCHLESIER, Renate

- 2007 Kulturelle Artefakte in Bewegung. Zur Geschichte der Anthropologie des Tanzes. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 132–145.

SZABÓ László

- 2008 *Társadalomnéprajzi előadások*. Néprajz Egyetemi Hallgatóknak 34. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék

SZENTPÁL Olga

- 1954 *A csárdás*. A magyar nemzeti társastánc a 19. század első felében. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat
- 1956 Keringő és polka a 19. században. *Táncművészeti Értesítő*. 73–89.

TÓVAY NAGY Péter

- 2008 Terpszikhoré a palotában. Tánc és uralkodói reprezentáció a magyar kora újkori udvari kultúrában. In: CZOCH Gábor–KLEMENT Judit–SONKOLY Gábor (szerk.): *Granasztói György tiszteletére*. Budapest: Atelier Iskola. 405–420.

VACHOT Imre

- 1941 Nemzeti társastáncunk, tánczenénk és öltözetünk ügyében. *Athenaeum*. 1841. nov. 7. In: KAPOSI Edit–MAÁCS László: *Magyar népi táncok, táncos népszokások*. Budapest. 212–215.

VÁLYI Rózsi

- 1965 A tánc története rövid összefoglalásban. In: LUKÁCS Ernőné (főszerk): *A kultúra világa*. Sport és testkultúra. A tánc. A világ népei. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 355–435.

VARJASI Rezső

- 1951 Új társastáncaink. *Táncművészet*. I. évf. 2. sz. 28–29.
1952 Új társastáncokat – új táncos magatartást! *Táncművészet*. II. évf. 4. sz. 112–114.

WAHLSDORF, Hanna

- 2010 Die Tanzdielerinnen. Bühnenprominenzen und ihre Nationaltänze im Spiegel der politischen Kräfteverteilung. In: BURKHARD, H.–WALSDORF, Hanna (Hg.): *Tanz vermittelt – Tanz vermitteln*. Jahrbuch der Gesellschaft für Tanzforschung. 13–25.

WULF, Christoph

- 2007 Anthropologische Dimensionen des Tanzes. In: BRANDSTETTER, Gabriele–WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 121–131.
2010 A tánc antropológiai dimenziói. Részletek. *Debreceni Disputa*. 8. évf. 5. sz. 4–7.